

ЦЕНТР СТРАТЕГІЧНИХ
КОМУНІКАЦІЙ
ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ
БЕЗПЕКИ

ГОЛОВНИЙ МІФ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

Аналіз наративу
про «український фашизм»

ВСТУП

8 травня – День пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні. Цього дня Україна, разом з іншими народами Європи, висловлює вдячність усім борцям із нацизмом та увічнює пам'ять про загиблих у найжорстокішій війні в історії людства. Для України Друга світова розпочалася 1 вересня 1939 року, коли німецька авіація бомбардувала Галичину і Волинь. З 22 червня 1941 року ареною запеклих бойових дій стала вся Україна. Протягом 1939 – 1945 років два тоталітарні режими – нацистський і комуністичний – вчинили на українській землі численні злочини, розглядаючи місцеве населення виключно як «ресурс» для реалізації своїх цілей.

Втрати України у Другій світовій війні колосальні: внаслідок бойових дій загинуло понад 8 мільйонів життів, з яких 5,2 млн – цивільне населення. Сукупні демографічні втрати України – разом із загиблими та ненародженими – оцінюються у 10,4 млн. Трагічним для українців було те, що розгром нацистської Німеччини та її союзників не призвів до повалення радянського тоталітаризму. Разом із тим, українці зробили вагомий внесок у перемогу над нацизмом. Українці воювали на всіх фронтах і в арміях багатьох держав Антигітлерівської коаліції, також сотні тисяч боролися в підпільних та партизанських формуваннях.

На жаль, вже понад 10 років поспіль Україна відзначає 8 травня в умовах російської агресії: спочатку гібридної, а з 2022 року – повномасштабної. Збройна агресія супроводжується інтенсивними інформаційними атаками з боку Росії. Російські спецслужби використовують будь-які засоби, щоб виправдати неспровокований злочинний напад на сусідню суверенну державу, підірвати міжнародну підтримку України і зламати волю українців до опору. Одним із засобів в руках ворога є спекуляції пам'яттю про Другу світову війну.

Однак, йдеться не лише про іноземні інформаційні маніпуляції і втручання (Foreign Information Manipulation and Interference, FIMI). Спостворена пам'ять про Другу світову війну є однією з головних підвалин **рашизму** – тоталітарної ідеології путінського режиму. Витоки цього явища сягають 1960-х років – часів брежнєвського «застою», коли в СРСР відбувалася корекція офіційної ідеології. Демагогічні мрії про «комуністичне майбутнє» заступив симулякр «розвинутого соціалі-

му», як конструкта, який мав об'єднати народи тоталітарної імперії, почав насаджуватися міф про «Велику Вітчизняну війну». Цей міф згодом був взятий на озброєння режимом Путіна. В руках Кремля «культ Перемоги» виконував низку цілком конкретних політичних задач.

По-перше, він сприяв авторитарному повороту у Росії. Під його машкарою плекання пам'яті про «подвиг дідів» відбувалася прихована (а віднедавна – відкрита) реабілітація сталінізму: мовляв, народ здатний на подвиг, коли гуртується навколо вождя. Крім того, для путінського режиму «культ Перемоги» став джерелом легітимності, яка здобувається не через демократичні процедури, а завдяки формуванню образу влади як «захисниці сакральної пам'яті».

По-друге, ідеологи рашизму намагаються привласнити перемогу над нацизмом, приписавши цей подвиг винятково Росії і росіянам. Це допомагало накачувати російське суспільство шовінізмом і роз'ятрувати месіанські амбіції: мовляв, «народ-переможець» має моральне право диктувати свою волю іншим народам. Це вилилось у зневагу до міжнародного права, суверенітету і територіальної цілісності інших держав.

По-третє, рашистський «культ Перемоги», влучно названий «победобесієм», є всуціль мілітаристським і агресивним: на противагу європейському «Ніколи знову», у Росії прижилося неформальне гасло «Можемо повторити». Це відіграло непересічну роль у підготовці російського суспільства до розв'язування агресивних воєн, насамперед повномасштабної війни проти України. Звинувачення жертв нападу у «фашизмі/нацизмі» стало важливою складовою формування образу ворога, а також **геноцидної риторики** Кремля.

По-четверте, маніпуляції пам'яттю про Другу світову війну були і є засобом гібридного втручання у внутрішні справи держав, які здобули або відновили незалежність після розпаду СРСР. Намагаючись експортувати «культ Перемоги» до цих країн, Москва прагнула мобілізувати проросійські сили, щоб дестабілізувати ці країни або утримати їх на геополітичній орбіті Росії.

По-п'яте, спекулюючи пам'яттю міжнародної спільноти про Другу світову війну, Росія намагається посилювати свій дипломатичний вплив у світі.

З огляду на це, вивчення рашизму, а також стратегій і тактик російської інформаційної війни вимагає особливої уваги. Відповідно до сучасних підходів, протидія FIMI не може обмежуватися винятково спростуванням фейків та дезавуванням окремих інформаційних операцій. Російські маніпуляції темою Другої світової війни – це хрестоматійний приклад не лише перетворення історії на зброю (weaponization of history), але й наративізації інформаційних загроз.

В цьому дослідженні Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки (ЦСКІБ) подає аналіз наративної системи російської пропаганди, пов'язаної із пам'яттю про Другу світову війну, в контексті агресії проти України. Це дослідження буде корисним для широкого кола державних та недержавних діячів у різних сферах, зокрема для:

- меппінгу інформаційних загроз;
- розробки стратегій протидії пропаганді;
- ідентифікації та дезавування FIMI-операцій;
- планування публічних комунікацій;
- формування просвітницьких кампаній.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

В основі цього дослідження лежить концепція **іноземних інформаційних маніпуляцій і втручань** (Foreign Information Manipulation & Interference, FIMI). Згідно визначення **European External Action Service** (EEAS), FIMI – це як легальні, так і нелегальні дії, котрі загрожують або мають потенціал негативного впливу на цінності, процедури та політичні процеси. Ці дії є маніпулятивними за своїм характером, виконуються цілеспрямовано і скоординовано із залученням як державних, так і недержавних виконавців та їхніх посередників всередині та поза територією держави-суб'єкта впливу.

Відповідно до підходу ЦСКІБ, ключовим елементом в структурі FIMI є **наратив** – це оповідь у формі узагальненої сюжетної історії, котра надає цільовій аудиторії таку інтерпретацію певних явищ і тенденцій, яка за своїми кінетичними наслідками (зміна поведінки цільової аудиторії) відповідає військово-політичним інтересам держави-суб'єкта впливу. Відповідно, **субнаратив** – це наратив нижчого порядку, який слугує конкретизації або створенню варіацій певного наративу відповідно до особливостей конкретної цільової аудиторії, ситуації, контексту тощо.

У випадку дослідження наративів і субнаративів, умовою їхньої точної **атрибуції** (тобто виявлення і доведення факту їхньої інструменталізації з метою FIMI-впливу) є розуміння соціокультурного і політичного ландшафту держави-агресора. В цьому експерти ЦСКІБ спираються як на власні попередні напрацювання, так і на дослідження Українського інституту національної пам'яті, Інституту історії України НАНУ, а також інших, як українських, так і іноземних дослідників. Також під час атрибуції елементів FIMI ми спиралися на дані власного моніторингу інформаційного простору, а також на попередні дослідження та експертні висновки ЦСКІБ.

РЕЗЮМЕ

В ході даного дослідження було описано головний наратив держави-агресора щодо Другої світової війни в контексті агресії проти України. Основними його субнарративами є наступні:

- «Україна – фашистська держава»
- «Україною керують фашисти»
- «Нацистська Україна – загроза для Росії»
- «Українська армія – це сучасні нацисти»
- «Росія звільняє мешканців України від фашизму»

Їхнє використання в рамках FIMI-втручань відповідає наступним військово-політичним цілям агресора у війні проти України:

- Заперечення права України на існування, як суверенної незалежної держави;
- Делегітимізація вищого військово-політичного керівництва України;
- Виправдання збройного нападу на Україну;
- Дискредитація Сил Оборони України;
- Утвердження окупаційної влади на ТОТ України.

Для просування цього наративу і відповідних субнарративів держава-агресор використовує широкий набір засобів, як-от: заяви посадовців РФ, публікації у медіа, книги, фільми, виставки, монументи тощо. Найбільші можливості для використання проаналізованого наративу проти мешканців України Росія має на тимчасово окупованих територіях.

ЗАГАЛЬНИЙ НАРАТИВ ПРОПАГАНДИ І ЙОГО СТРУКТУРА

Облудні звинувачення в тому, що в Україні нібито відбувається «реабілітація нацизму» або мають місце «фашистські практики», почали лунати з Москви задовго до початку збройної агресії у 2014 році. Слід зауважити, що особливістю російської пропаганди в цьому контексті є заплутаний тезаурус. Слова «(нео)нацизм», «(нео)фашизм», «(агресивний) націоналізм», «расизм», «бандерівщина» тощо використовуються без жодного зв'язку зі своїм історичним або політичним змістом. Для російської пропаганди вони складають синонімічний ряд, який використовується для формування образу ворога і дегуманізації жертви.

В різні роки, залежно від поточних цілей Кремля щодо України, тональність та інтенсивність звинувачень у «фашизмі» могла широко варіюватися. Під час Помаранчевої революції політтехнологи, зокрема, російські, які працювали на промосковського кандидата Віктора Януковича, широко використовували звинувачення політичних опонентів у «фашизмі». Після реваншу Януковича і Партії регіонів у 2010-2012 роках інтенсивність відповідної риторики Москви знизилася до мінімальних значень, але під час Революції Гідності досягла нового піку.

З 2014 року наратив про «український фашизм» посів одне з провідних місць у системі російської пропаганди щодо України і активно використовувався на етапі гібридної агресії. З 2022 року він став провідним наративом для виправдання повномасштабного нападу, головною метою котрого була заявлена «денацифікація» України. Якщо підсумувати усі змістовні варіації цього наративу, він зводиться до наступної формули: «Війна проти України – це продовження священної війни з фашизмом, яку Росія почала у 1941 році».

Відповідно до класифікації 5D (Dismiss, Distort, Distract, Dismay, Divide) він виконує наступні функції:

Ігнорування (Dismiss): Україна, яка оголошується «фашистською», втрачає право апелювати до своїх законних прав на суверенітет.

Викривлення (Distort): Російсько-українська війна подається не як зазіхання на суверенітет і незалежність сусідньої держави, а як боротьба з «фашизмом» і присікання злочинів «фашистського режиму».

Відволікання (Distract): Увага світу перемикається із злочинних дій Росії щодо України та українців на сконструйований пропагандою конструкт «українського фашизму».

Залякування (Dismay): Опоненти Росії залякуються звинуваченнями у підтримці «українського фашизму» і співучасті у його «злочинах».

Розділення (Divide): Російська версія пам'яті про Другу світову війну використовується для провокування внутрішніх конфліктів як всередині України, так і серед іноземних аудиторій.

Під час реалізації FIMI-впливів цей наратив набуває різноманітних варіацій, в залежності від конкретних військово-політичних цілей Москви щодо України. Це дослідження охоплює п'ять основних субнарративів, а саме:

	Субнарратив	Мета просування
1.	«Україна – фашистська держава»	Заперечення права України на існування як суверенної незалежної держави
2.	«Україною керують фашисти»	Делегітимізація вищого військово-політичного керівництва України
3.	«Нацистська Україна – загроза для Росії»	Виправдання збройного нападу на Україну
4.	«Українська армія – це сучасні нацисти»	Дискредитація Сил Оборони України
5.	«Росія звільняє мешканців України від фашизму»	Утвердження окупаційної влади на ТОТ України

АНАЛІЗ СУБНАРАТИВІВ

1. СУБНАРАТИВ «УКРАЇНА – ФАШИСТСЬКА ДЕРЖАВА»

Зміст субнарративу.

Цей субнарратив спрямований на заперечення права України на існування. В рамках цього наративу Україна оголошується «фашистською державою», яка культивує людиноненависницьку ідеологію і чинить злочини проти власних громадян, а отже не має права на суверенітет. У такий спосіб російська пропаганда виправдовує спроби Росії втручатися у внутрішні справи України, військову агресію та окупацію її територій.

NB. Фактично, за своїм змістовним навантаженням і функціональним призначенням цей субнарратив дублює інший наратив – про те, що Україна виникла внаслідок історичної випадковості (створена Леніним тощо), що українська ідентичність є штучною (створена австрійським генштабом тощо). Обидва наративи являють собою дві різні «лінії звинувачення»: в одному випадку зазіхання на суверенітет України виправдовується твердженням про те, що Українська держава нібито є «штучною», в іншому – що вона є «фашистською».

З початку збройної агресії РФ проти України цей наратив варіювався. Перший етап агресії розпочався у 2014 році, коли в Україні щойно перемогла Революція Гідності і замість режиму Віктора Януковича державу очолив новий Уряд, сформований відповідно до Конституції. Тоді російська пропаганда змальовувала Революцію Гідності як «збройний переворот», провідну роль в якому зіграли «фашистські угруповання», керовані спецслужбами Заходу. Саме потреба «захистити Крим від фашистів» використовувалася Москвою як один з головних аргументів для виправдання анексії півострова.

Тодішнє керівництво України описувалося пропагандою як неспроможне – як таке, що знаходиться під впливом «фашистських угруповань». Згодом, після початку Антитерористичної операції на сході України, пропаганда почала все більш активно змальовувати керівництво України як «фашистську хунту», яка нібито «веде війну проти власного народу» і розпочала «каральну операцію проти Донбасу».

У такий спосіб, апелюючи до потреби «захистити Донбас від хунти», Москва вибудовувала виправдання для гібридного вторгнення на терени Луганської та Донецької областей України, підтримку незаконних збройних формувань «ЛНР» і «ДНР» тощо.

NB. Варто зазначити, що на початку гібридної агресії загарбницькі плани Москви простягалися набагато далі: навесні 2014 року російська пропаганда активно поширювала троп про «Новоросію від Харкова до Одеси», а російські спецслужби намагалися реалізувати сценарій гібридної окупації відповідних регіонів. Одним з наслідків цих спроб були зіткнення у Одесі 2 травня 2014 року, які призвели до загибелі людей і були інтерпретовані російською пропагандою як «Одеська Хатинь», що є прямою відсилкою до знищення нацистами села Хатинь у Білорусі 22 березня 1943 року. В радянський період Хатинь стала одним з головних символів звірств нацистських загарбників щодо мирного населення СРСР.

Наратив про «фашистську Україну» з різною інтенсивністю просувався практично весь час до повномасштабного вторгнення в Україну, а після став одним з головних наративів в системі російської пропаганди для виправдання війни проти України. Однією з головних цілей повномасштабного вторгнення – так званої «спеціальної воєнної операції» – була заявлена саме «денацифікація» України.

Мета просування субнарративу:

За своїм призначенням цей субнарратив виконує різні функції в залежності від аудиторії, на яку він спрямований, а саме:

Для внутрішньої аудиторії Росії: для виправдання агресії проти України; як складова **геноцидної риторики Кремля** щодо України і українців.

Для міжнародної аудиторії: для виправдання російської агресії; для послаблення міжнародної підтримки України; для дискредитації України як держави, котра культивує фашистську ідеологію і чинить злочини стосовно власних громадян.

Для аудиторії в Україні: для виправдання російської агресії і окупації як «захисту» і «визволення» населення ТОТ від фашизму; для заохочення сепаратизму і колабораціонізму.

Приклади просування субнарративу офіційними особами / органами влади РФ.

«Усім стало гранично ясно, що саме мають намір надалі робити українські ідейні спадкоємці Бандери – поплічника Гітлера під час Другої світової війни. (...) Легітимної виконавчої влади в Україні досі немає, розмовляти ні з ким. Багато держорганів узурповано самозванцями, при цьому вони нічого в країні не контролюють, а самі – хочу це підкреслити, – часто самі перебувають під контролем радикалів».

Президент РФ Владімір Путін, заява, 21 липня 2023 року

«Київ послідовно проводить агресивну пропаганду неонацизму, що супроводжується переписуванням історії Великої Вітчизняної та Другої світової воєн. Прославлення нацизму, заохочення його проникнення в усі сфери суспільного життя (...) стали в Україні цілеспрямованою державною політикою (...) З початком Збройними Силами РФ спеціальної військової операції з денацифікації та демілітаризації України і захисту мирного населення Донбасу неонацистський київський режим остаточно припинив навіть формальні спроби створювати видимість підтримки правопорядку та дотримання прав людини в країні...»

Доповідь МЗС РФ «Про ситуацію з героїзацією нацизму, поширення неонацизму», 11 вересня 2024 року

«Українське суспільство зіткнулося зі зростанням крайнього націоналізму, який швидко набув форми агресивної русофобії та неонацизму. (...) Змінюються президенти, депутати Ради, але не змінюється суть, агресивний, націоналістичний характер самого режиму, який захопив владу в Києві. Він цілком і повністю – породження державного перевороту 2014 року».

Президент РФ Володимир Путін, звернення 21 лютого 2022 року

Зразки пропаганди

Для просування цього субнарративу російська пропаганда використовує найрізноманітніші засоби інформаційного впливу. Зокрема, цей наратив активно просувався через публікації у державних медіа, як-от:

Украина.ру

Украинский нацизм: особенности и сходство с фашизмом

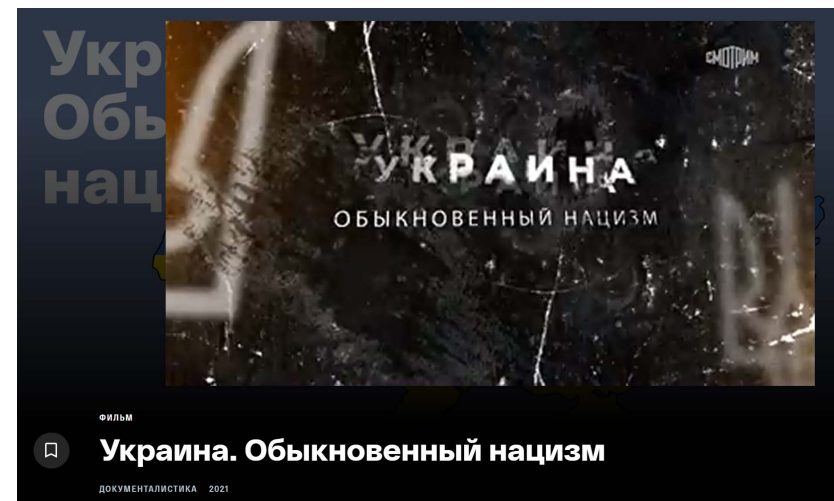
09:17 30.11.2022 (обновлено: 13:22 30.11.2022) 11720

© РИА Новости - Стрингер / Перейти в фотобанк

Інтернет-видання «Украина.ру»¹: «Німецький нацизм позиціонував себе, як рух уберменшів, які вірять у свою винятковість і готові силою забрати в решти світу те, що вважають таким, що по праву належить їм, український нацизм – рух унтерменшів, які постійно шукають собі господаря і скаржаться йому на злих сусідів та злу долю, яка обділила їх усіма можливими благами, випрошують допомогу, а також просять покарати своїх кривдників. Український нацизм тужливий, плаксивий і жорстокий».

Також цей субнарратив просувався через **документальні фільми**, виготовлені державними або підконтрольними державі РФ мовниками, як-от:

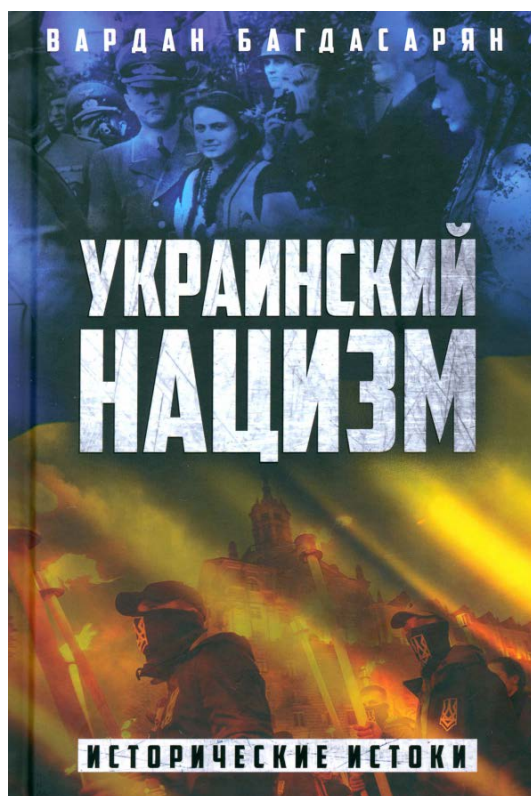

Документальний фільм «Украина. Обыкновенный нацизм», «Первый канал»² (2021): «Країна, яка за 30 років своєї незалежності стала розсадником найагресивнішого, печерного націоналізму. Тут за те, що ви говорите російською в магазині, в метро або на роботі, можете не тільки отримати по фізіономії, а й потрапити до в'язниці. (...) Тут закривають телевізійні канали тільки за те, що деякі журналісти нацизм називають нацизмом. Усе це – сучасна Україна».

¹ Засновник – Федеральне державне унітарне підприємство «Міжнародне інформаційне агентство «Россия сегодня»».

² «Первый канал» – федеральний телеканал. Державний контроль над АТ «Первый канал» захищений механізмом «золотої акції». Назва фільму відтворює назву радянського фільму «Обыкновенный фашизм» 1965 року режисера Михайла Ромма.

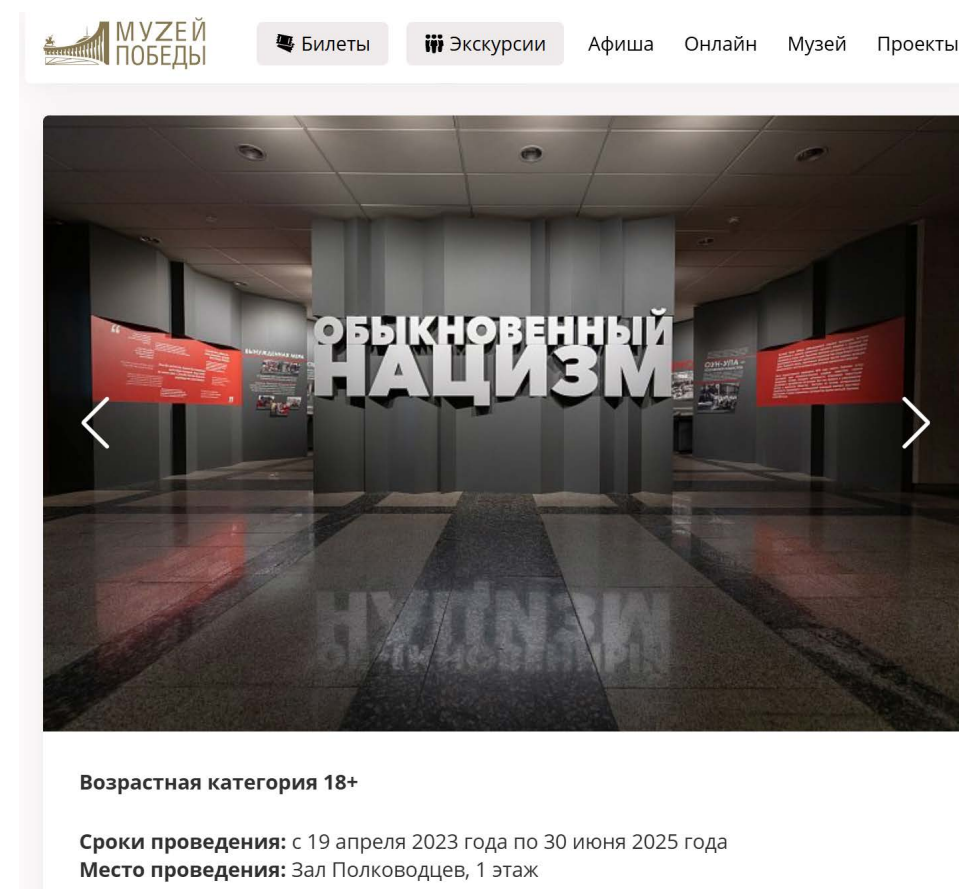
З метою просування цього субнарративу у РФ масово видається **пропагандистська література**, в тому числі псевдонаукового характеру, як-от:

Вардан Багдасарян³, «Український нацизм. Исторические истоки» (вид-во «Наше завтра», 2023): «Багатьом нашим сучасникам до недавня здавалося, що Україна і фашизм – поняття несумісні (...) Які цілі цієї підривної діяльності? Хто і навіщо штучно конструював українську націю і створював проект «Україна як анти-Росія»? Відповідаючи на ці та багато інших запитань, В. Багдасарян розглядає історію розвитку української націоналістичної ідеї та пов'язані з нею події з XVIII століття до наших днів».

³ Багдасарян, Вардан Ернестович – російський політолог, пропагандист, постійний член «Ізборського клубу», у 2024 році був довіреною особою кандидата в президенти РФ Володимира Путіна.

Також просуванню цього субнарративу слугують різноманітні **пропагандистські виставки**, як-от:

Виставка «Обыкновенный нацизм», Музей Перемоги⁴: «Понад 200 експонатів розповідають про звірства українських націоналістів у роки Другої світової війни, а також про масові злочини і терор сучасних неонацистів проти жителів України у 2014-2022 роках. Матеріали виставки покажуть нерозривний зв'язок Організації українських націоналістів (ОУН), яка брала участь у винищенні мирного населення в роки війни, із сучасними націоналістичними організаціями України, що відродили ідеологію нацистської Німеччини».

⁴ Музей Перемоги (Москва) – федеральна державна установа культури РФ.

2. СУБНАРАТИВ «УКРАЇНОЮ КЕРУЮТЬ ФАШИСТИ»

Зміст субнаративу.

Цей субнаратив спрямований на звинувачення представників керівництва України у «фашизмі»: відповідних власних поглядах, політичних цілях, часом – навіть у «фашистському» походженні. Фактично, за своїм змістом він являє собою варіацію попереднього субнаративу, але з фокусом на конкретних персоналіях: президентах, урядовцях тощо.

Його витoki сягають щонайменше середини 2000-х, коли російська пропаганда, в т.ч. через своїх проксі в Україні, оголошувала «фашистом» спочатку кандидата, а потім і Президента Віктора Ющенка. На цьому етапі цей субнаратив слугував мобілізації проросійського електорату і був складовою операції із роздмухування сепаратистських настроїв у південних та східних регіонах України.

З особливою силою цей субнаратив почав просуватися після перемоги Революції Гідності в рамках реалізації сценарію гібридної агресії проти України. Одним з ключових військово-політичних завдань РФ на цьому етапі було не лише роздмухування антиукраїнських і антидержавних настроїв. Дискредитація вищого керівництва України через звинувачення у «фашизмі» входила до комплексу інформаційних та кінетичних заходів, метою яких було зруйнувати вертикаль державної влади, паралізувати діяльність державних інституцій і захопити колабораціонізм та саботаж на місцях.

З початком повномасштабної агресії цей субнаратив став одним з головних в системі російської пропаганди і виконував ті ж самі функції, посилюючи решту інформаційних атак проти вищого керівництва України, як-от: звинувачення у корупції, аморальності тощо.

Мета просування субнаративу:

За своїм призначенням цей субнаратив виконує різні функції, в залежності від аудиторії, на яку він спрямований, а саме:

Для внутрішньої аудиторії Росії: для виправдання агресії проти України.

Для міжнародної аудиторії: для виправдання російської агресії; для дискредитації керівництва України; для послаблення міжнародної підтримки України.

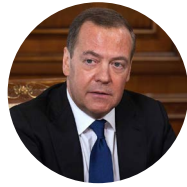
Для аудиторії в Україні: для виправдання російської агресії; для дискредитації керівництва України і дестабілізації вертикалі влади; для заохочення сепаратизму і колабораціонізму.

Приклади просування субнаративу офіційними особами / органами влади РФ:

«Ми бачимо, що ті сили, які в 2014 році здійснили в Україні державний переворот, захопили владу й утримують її за допомогою, по суті, декоративних виборних процедур, остаточно відмовилися від мирного врегулювання конфлікту. (...) Маю звернутися і до військовослужбовців Збройних Сил України. Шановні товариші! Ваші батьки, діди, прадіди не для того билися з нацистами, захищаючи нашу спільну Батьківщину, щоб сьогоднішні неонацисти захопили владу в Україні. Ви давали присягу на вірність українському народу, а не антинародній хунті, яка грабує Україну і знущається з цього самого народу».

Президент РФ Владімір Путін, звернення, 24 лютого 2022 року

«Німецькі журналісти з Die Welt прямо закликають очільника українських нацистів не повторювати помилок німецького фюрера, які були здійснені під Сталінградом. Щирі люди. Нарешті зрозуміли, що (...) цей актор – справжній перевірений фашист, істинний спадкоємець націонал-соціалістів Німеччини».

Заступник голови Ради безпеки РФ Дмитрій Медведєв, допис, 20 квітня 2023 року

«Зеленський розвернувся на 180 градусів із людини, яка прийшла до влади на гаслах миру, на гаслах «відчіпиться ви від російської мови, це наша спільна мова, наша спільна культура» (це ж усе є в інтернеті), і за півроку перетворився на чистого нациста і як правильно говорив Президент Росії В. В. Путін, – на зрадника єврейського народу».

Міністр закордонних справ РФ Сергій Лавров, інтерв'ю, 2 березня 2025 року

«Зеленський – ганьба єврейського народу. (...) Зеленський – нацист, а керівництво США і країн Європи підтримують нациста і нацистський режим в Україні. Саме тому денацифікація кривавого київського режиму – принципове завдання спеціальної військової операції.»

Спікер Державної Думи РФ Вячеслав Володін, допис, 27 вересня 2023 року

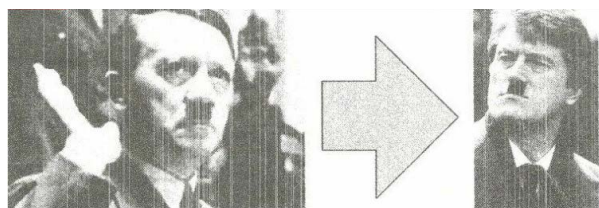
Зразки пропаганди

Для просування цього субнарративу російська пропаганда використовує найрізноманітніші засоби інформаційного впливу. Так, для дискредитації національно-демократичного політика, кандидата у президенти (а згодом – Президента України) Віктора Ющенка використовувалася⁵ візуальна агітація наступного ґатунку:

Білборд у Донецьку, 2003 рік

⁵ Ці та інші зразки агітації розміщувались на користь політичного суперника Віктора Ющенка – проросійського кандидата Віктора Януковича, представника «Партії регіонів». Під час президентських виборів 2004 року архітектором кампанії Януковича був російський політтехнолог Глеб Павловській. У 2000 році Павловській розробляв першу президентську кампанію Путіна, до 2011 року був радником керівника Адміністрації Президента РФ.

Нужен ли нации новый ФЮРЕР ?

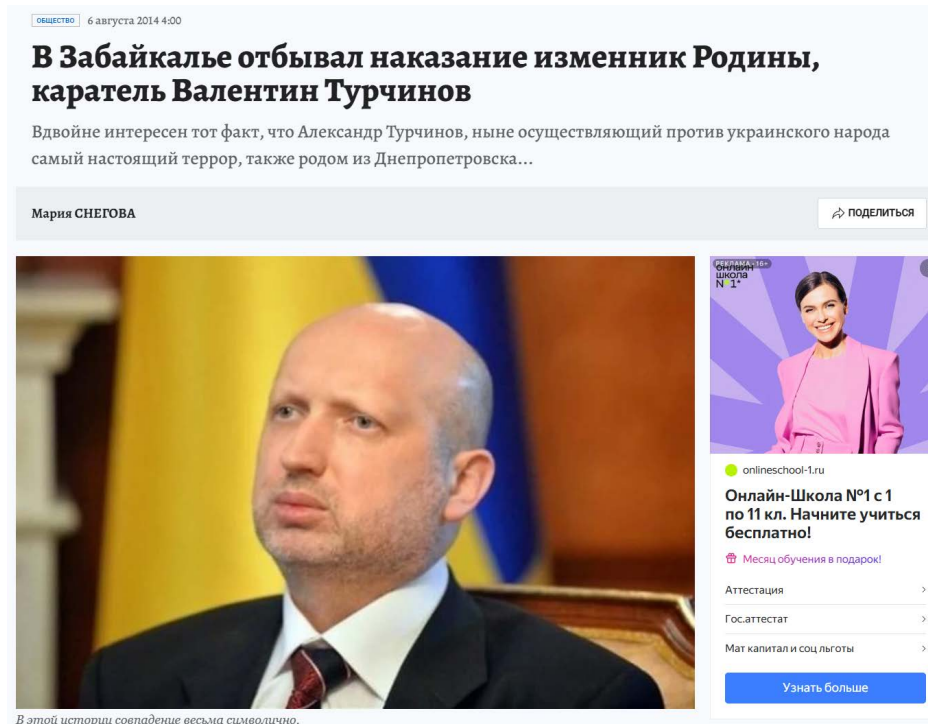
Фейкова листівка на підтримку Ющенка від імені неіснуючої організації «Народний фронт визволення».

Інформаційну кампанію аналогічного змісту Росія розгорнула проти в.о. Президента України, згодом – секретаря РНБО Олександра Турчинова. Російські медіа, зокрема, ІА Regnum активно поширювали візуальні матеріали, на яких Турчинов був зображений як «нацист».

⁶ ІА Regnum – російське недержавне онлайн-видання, активно задіяне в інформаційних операціях та поширенні пропаганди. Співзасновник і ексголова видання Модест Колеров знаходиться під персональними санкціями ЄС, зокрема через те, що «часто зображував Україну як фашистську або неонацистську країну». Також Колеров перебуває під санкціями України. Головний редактор агентства Маріна Ахмедова через підтримку вторгнення Росії в Україну, а також поширення пропаганди та дезінформації перебуває під санкціями ЄС.

У серпні 2014 року російське видання «Комсомольская правда»⁷ поширило фейк про те, що в часи Другої світової війни його батько-червоноармієць нібито здався в полон і «присягнув на вірність фашистській Німеччині».

В этой истории совпадение весьма символично.

Аналогічні інформаційні атаки здійснювалися і проти Президента України Петра Порошенка, в тому числі через заяви російських посадовців і поширення відповідних аудіовізуальних матеріалів.

⁷ Недержавне російське видання, активно задіяне в інформаційних операціях спецслужб РФ і поширенні пропаганди. Колишній головний редактор видання Владімір Сунгоркін (помер у вересні 2022 року) перебував під санкціями ЄС і низки інших країн за поширення агресивної антиукраїнської та антизахідної пропаганди.

Зокрема, у червні 2014 року радник президента РФ Сергей Глазьев⁸ в інтерв'ю BBC назвав Порошенка «нацистом», а керівництво України – «нацистським урядом».

Ukraine: Putin aide brands Poroshenko 'Nazi' ahead of EU deal

© 27 June 2014

Adviser to Vladimir Putin Sergei Glaziev says Ukrainian President Petro Poroshenko is a Nazi

Також у російському медіапросторі поширювалися візуальні матеріали відповідного змісту, в тому числі такі:

⁸ Сергей Глазьев – російський економіст, політик, радник президента РФ. У 2016 році Головна військова прокуратура України оголосила Глазьеву підозру у скоєнні особливо тяжких злочинів проти основ національної безпеки України, миру та міжнародного правопорядку.

З початком повномасштабного вторгнення інформаційні атаки проти вищого керівництва України, насамперед Президента Володимира Зеленського, досягли пікових значень. Субнаратив про «фашиста Зеленського» агресивно поширювався всіма засобами пропаганди.

Так, російські медіа активно поширюють дезінформаційні публікації, в яких проводяться маніпулятивні особистісні і політичні паралелі між Зеленським і Гітлером:

Видання «Украина.ру»: «Так, місцевий нацистський режим – жалюгідна подоба Третього рейху. Так, Зеленський зі своїм клоунським минулим у ролі містечкового фюрера – смішний. Але ж і Гітлер був простим єфрейтором, художником-невдахою, уродженцем Австрії і не без проблем у родоводі, небажаних для «раси господарів», тим більше для її вождя. На нього теж малювали карикатури, з нього потішалися, це не заважало його режиму бути страшним, як не заважає комічність режиму Зеленського вбивати громадян України сотнями тисяч».

Украина.ру Гитлер нужен до конца войны. Об опасности внутриукраинского конфликта

07:21 09.11.2023 (обновлено: 14:57 09.11.2023) 44864

Також російські спецслужби регулярно здійснюють інформаційні операції, покликані «довести» нібито особисте захоплення Зеленського діями Третього Райху. Наприклад, у грудні 2023 року російська пропаганда поширювала фейк про те, що родина Зеленських нібито придбала в Німеччині віллу, яка належала Йозефу Геббельсу.

Також російські спецслужби регулярно здійснюють інформаційні операції, покликані «довести» нібито особисте захоплення Зеленського діями Третього Райху. Наприклад, у грудні 2023 року російська пропаганда поширювала фейк про те, що родина Зеленських нібито придбала в Німеччині віллу, яка належала Йозефу Геббельсу.

Видання «Комсомольская правда»: «Те, що нинішній український режим схожий на фашистський, вже очевидно для всіх. Це постійно проявляється і в ідеології, і в політичній практиці, і в символіці. А тепер ще й у спадкових уподобаннях... Якось скромна фірма Film heritage Inc, зареєстрована в Белізі, за вісім з лишком мільйонів «Дом на Богензее». Здавалося б, звичайна угода, але інтерес викликали дві обставини. По-перше, ця вілла належала свого часу одному з головних бонз нацистського режиму – міністру пропаганди третього рейху Йозефу Геббельсу. А по-друге, виявилось, що фірма, яка здійснила покупку, пов'язана безпосередньо з президентом України Володимиром Зеленським».

Також російські спецслужби в різний час поширювали фейки про те, що Зеленський придбав резиденцію Гітлера «Орлине гніздо», «парадний лімузин Гітлера» тощо.

Російські медіа наповнюють інформаційний простір візуальними пропагандистськими матеріалами, в яких Володимир Зеленський у той чи інший спосіб ототожнюється з Гітлером:

3. СУБНАРАТИВ «НАЦИСТСЬКА УКРАЇНА – ЗАГРОЗА ДЛЯ РОСІЇ»

Зміст субнаративу.

Цей субнаратив спрямований на перекладання відповідальності за початок війни на Україну. Для цього Україні створюється образ «фашистської держави-агресора», яка чинить злочинну політику щодо власних громадян і виношує агресивні плани щодо самої Російської Федерації. Акцентування на «фашистському» характері України використовується для того, щоб надати облудним звинуваченням додаткової пропагандистської ваги і дискредитувати Україну – жертву агресії.

Цей субнаратив почав використовуватися у інформаційній війні проти України з початку збройної агресії РФ у 2014 році і варіювався впродовж усього періоду часу. На першому етапі, коли вторгнення РФ мало гібридний характер, він використовувався для того, щоб сфальшувати реальну подію: зовнішня агресія проти України подавалася як «громадянська війна в Україні», котра нібито точилася між «фашистськими радикалами», які прийшли до влади в результаті «перевороту» (Революції гідності) і мешканцями південних та східних регіонів, які захищали себе і вели «антифашистську боротьбу».

NB. Важливо зазначити, що акцентування на «антифашистському» характері так званих «народних республік Донбасу» було складовою обґрунтування окупації цих територій: нібито їх з Росією об'єднує спільне спадкоємство від «славетних переможців нацизму у 1945 році», спільна пам'ять про «Велику вітчизняну війну», а також готовність чинити опір сучасним «нащадкам гітлерівців і колабораціоністів».

В наступні роки, після завершення активної фази Антитерористичної операції на Сході України, фокус змістився на «злочини України проти Донбасу». Така стратегія була спрямована на конструювання casus belli для початку повномасштабного вторгнення в Україну. Із початком повномасштабного вторгнення субнаратив про загрозу для Росії з боку «фашистської України» став одним з головних лейтмотивів пропаганди. Таким чином злочинний неспровокований напад на суверенну державу позиціонувався як акт самозахисту Росії і «русского мира».

Мета просування субнарративу:

За своїм призначенням цей субнарратив виконує різні функції, в залежності від аудиторії, на яку він спрямований, а саме:

Для внутрішньої аудиторії Росії: виправдання повномасштабної агресії, шляхом створення міфу про загрозу для РФ з боку «фашистської України» – за аналогією з подіями Другої світової війни; мобілізація суспільства на підтримку так званої «СВО».

Для міжнародної аудиторії: виправдання агресії проти України, шляхом створення міфу про «агресивну фашистську Україну», яка нібито являє загрозу для Росії; для послаблення міжнародної підтримки України.

Для аудиторії в Україні: для виправдання російської агресії; для дискредитації вищого військово-політичного керівництва України.

Приклади просування субнарративу офіційними особами / органами влади РФ.

«НАТО готувала Україну до нападу на нашу країну. (...) Це битва добра зі злом. Наші солдати й офіцери попередили величезну трагедію (...) Націоналізм став державною ідеологією Києва. Якби не рішення, ухвалені Президентом Путіним, військові дії велися б на території нашої країни. Йому вдалося запобігти нападу на Росію».

Спікер Державної Думи РФ
Вячеслав Володін, заява,
4 травня 2022 року

«Ми (...) намагалися досягти мирного вирішення важкого конфлікту. Ви знаєте, чим закінчилися ці переговори: брехнею, фальсифікацією та обманом з боку західних еліт, які за цей час перетворили Україну на свою колонію, на військовий плацдарм, націлений на Росію. Вони планомірно насаджували ненависть і радикальний націоналізм (...) Як цілі, було намічено не тільки Донбас, а й Крим та інші російські регіони. Подальший розвиток подій повністю підтвердив необхідність і обґрунтованість спеціальної військової операції, її воістину визвольний характер».

Президент РФ Володимир Путін,
звернення,
30 вересня 2024 року

«Цього року ми відзначаємо 80-річчя Великої Перемоги у Великій Вітчизняній і Другій світовій війнах (...) Не залишимо поза нашою постійною увагою рішення задачі денацифікації тієї держави, що залишається під контролем київського режиму, який законодавчо та фізично винищує все російське (...) Це «вгодовані» нацисти для чергової спроби поставити під расистські нацистські прапори всю Європу для війни проти Російської Федерації».

Міністр закордонних справ РФ
Сергей Лавров, виступ,
25 березня 2025 року

«Осередок українського неонацизму, створенню якого багато в чому сприяли цілеспрямовані дії Вашингтона та інших західних режимів, являє собою справжню загрозу – для Росії, для Білорусі, для Європи і всього світу, а насамперед – для майбутнього народу України».

Голова служби зовнішньої розвідки РФ Сергей Нарышкин, виступ, 13 грудня 2023 року

Зразки пропаганди

Для просування цього субнарративу російська пропаганда використовувала найрізноманітніші засоби інформаційного впливу. В цьому контексті знаковими зразками пропаганди є статті політтехнолога Тимофея Сергійцева, опубліковані на сайті інформаційної агенції «РИА Новости» (входить до Федерального государственного унитарного предприятия «Международное информационное агентство «Россия сегодня»»):

Какая Украина нам не нужна

© AP Photo / Evgeniy Maloletka

Читати на g1a.ru в Дзен

Тимофей Сергійцев
Все матеріали

РИА «Новости», «**Какая Украина нам не нужна**» (2021): «Ми обґрунтовано бачимо загрозу з боку України не тільки для громадян Росії, які перебувають в українському Донбасі, а й для суміжних з Україною російських територій. Ця загроза з усією ясністю впливає не тільки

⁹ Державне медіа, входить до Федерального державного унитарного підприємства «Міжнародне інформаційне агентство «Россия сегодня»».

з прямих заяв представників українського керівництва та українських ідеологів, а й з самого типу української мілітаризації, заснованої на специфічно нацистських механізмах агресії. (...) Ліквідація такого нацистського співтовариства потребуватиме не тільки зрізати верхівку його керівництва, а й очистити сам нацифікований народ від нацистського впливу і залучення до нацистської ідеології та практики. (...) Власне кажучи, фашистський характер соціальної організації населення на Україні не викликає сумніву. (...) Український нацизм не тільки оголосив Україну ворогом Росії, а й позначив свої територіальні апетити щодо Кубані, російського Донбасу та інших російських регіонів».

РИА «Новости», «**Что Россия должна сделать с Украиной**» (2022): «Нацистська, бандерівська Україна, ворог Росії та інструмент Заходу зі знищення Росії нам не потрібна. (...) Те, що український виборець голосував за «мир Порошенка» і «мир Зеленського», не повинно вводити в оману – українців цілком влаштовував найкоротший шлях до миру через блицкриг, на який і натякали прозоро два останні українські президенти під час свого обрання. (...) Денацифікацію може бути проведено тільки переможцем, що передбачає (1) його безумовний контроль над процесом денацифікації та (2) владу, що забезпечує такий контроль. (...) Укронацизм несе в собі не меншу, а більшу загрозу світові та Росії, ніж німецький нацизм гітлерівського ґатунку».

Что Россия должна сделать с Украиной

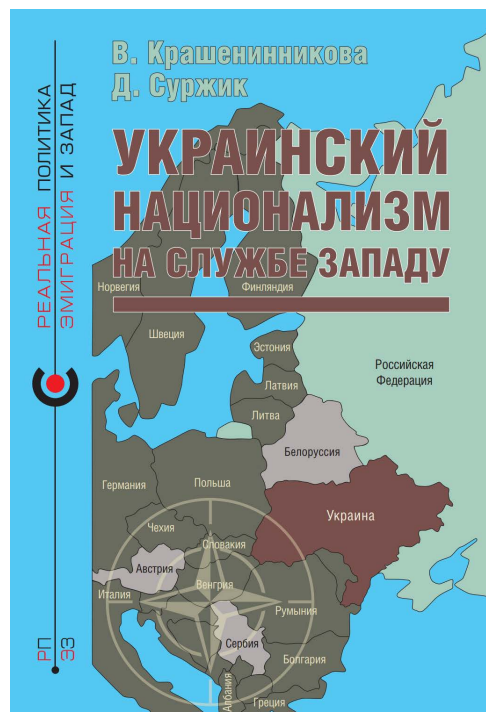
© РИА Новости / Иван Родионов | Перейти в медиабанк
Флаги Украины и "Правого сектора", найденные в бывшем расположении ВСУ под Мариуполем. Архивное фото

Читати на g1a.ru в Дзен

Тимофей Сергійцев
Все матеріали

ти в оману – українців цілком влаштовував найкоротший шлях до миру через блицкриг, на який і натякали прозоро два останні українські президенти під час свого обрання. (...) Денацифікацію може бути проведено тільки переможцем, що передбачає (1) його безумовний контроль над процесом денацифікації та (2) владу, що забезпечує такий контроль. (...) Укронацизм несе в собі не меншу, а більшу загрозу світові та Росії, ніж німецький нацизм гітлерівського ґатунку».

Крім того, для поширення і обґрунтування цього субнарративу видається псевдонаукова література, як-от:

Книга «Український націоналізм на службі Запада», видавництво: «Институт внешнеполитических исследований и инициатив»¹⁰ (2023): «Автори розглядають участь західних державних відомств і спецслужб у формуванні та посиленні українського націоналізму і перетворення його на зброю проти Росії. У центрі уваги – зусилля Австро-Угорської імперії, кайзерівської, веймарської та нацистської Німеччини, Сполучених Штатів Америки в роки «холодної війни» та в пострадянський період. Історичний приклад України показує небезпеку стимульованої ззовні націоналістичної ідеології та імпортованих в еліту представників еміграції, що має тісні зв'язки з іноземними спецслужбами».

¹⁰ Вероніка Крашеннікова – генеральний директор «Института внешнеполитических исследований и инициатив». З червня 2014 по 2020 рік – заступник голови Комітету громадської підтримки мешканців Південного Сходу України при Раді Федерації РФ. З 2016 по 2021 р. – Член Вищої ради партії «Єдина Росія». З липня 2020 року – член Російського історичного товариства.

4. СУБНАРАТИВ «УКРАЇНЬКА АРМІЯ – ЦЕ СУЧАСНІ НАЦИСТИ»

Зміст субнарративу.

За своїм змістом цей субнарратив пройшов декілька етапів розвитку. Фактично, цей субнарратив сформувався після початку Антитерористичної операції на Сході України і був своєрідним розвитком нарративу про «фашистські угруповання», які раніше нібито здійснили «переворот у Києві». Відповідна риторика була перенесена спочатку на добровольчі формування, а потім і на інші підрозділи, задіяні у проведенні АТО.

Повалення законної влади в рамках гібридного вторгнення у окремих районах Луганської і Донецької областей описувалося пропагандою як «громадянська війна в Україні», котра точиться між «фашистськими карателями» і «ополченцями Донбасу», які нібито чинять опір «фашизму». Пропаганда вибудовувала образ захисників України як «фашистів», котрі слабо підпорядковані центральній владі («хунті»), сповідують людиноненависницьку ідеологію і чинять звірства проти цивільного населення. Відповідно, АТО подавалася не як опір гібридній агресії, а як «каральна операція» проти мешканців Донбасу.

NB. Аналогії між силами АТО і підрозділами Третього Райху були важливим лейтмотивом пропаганди. Одним з перших і найвідоміших був фейк про «розп'ятого хлопчика», виготовлений і оприлюднений співробітниками російського «Першого каналу» 12 липня 2014 року. Показані в етері неправдиві заяви «біженки зі Слов'янська», яка нібито була свідком згаданих подій, вже тоді містили субнарратив, що аналізується: «Это не освободители, это твари. (...) Они стреляли по городу. Марадерством занимались. У нас рассказывали бабушки старые, фашисты так не делали. Это группа СС «Галичина». (...) Они над местными издевались. Жен насильовали и детей убивали. И все это восстали их правнуки. Возродились обратно». У листопаді 2014 року «Первый канал» поширив не менш відомий фейк про те, що українським добровольцям за участь в АТО нібито обіцяли «клаптик землі і двох рабів», що є очевидною апеляцією до поширених уявлень про плани Третього Рейху щодо окупованої України.

В наступні роки субнаратив про те, що Сили оборони України нібито чинили або продовжують чинити різноманітні злочини та сповідують людиноненависницьку ідеологію, залишався важливою складовою російської пропаганди щодо України. Тривалий час головним «персонажем» інформаційних операцій була організація «Правий сектор», але згодом головною мішенню пропаганди став батальйон «Азов» (сьогодні – 12 бригада спеціального призначення «Азов» Національної Гвардії України) Бригада НГУ «Азов»).

З початком повномасштабного вторгнення дискредитація Сил оборони України стала одним з головних лейтмотивів російської пропаганди. Субнаратив про те, що захисники України – це «сучасні нацисти», просувався і просувається з високою інтенсивністю як інформаційними, так і іншими засобами. Ще у березні 2022 року однією з **головних міфологем** пропаганди стало звинувачення бійців «Азову» у нібито «руйнуванні Маріуполя». У серпні 2022 року Верховний суд РФ **оголосив** «Азов» «терористичною організацією». Під час процесу один із залучених російських експертів представив працю «Неонацизм і тероризм в ідеології та діяльності «азовського руху» на Україні». Також у серпні 2022 року РФ **готувалася** влаштувати пропагандистську акцію – «трибунал» над «українськими військовими злочинцями», зокрема, «нацистами з Азову».

Треба зазначити, що звинувачення у «нацизмі» застосовують не лише до «Азову», але й до будь-яких інших українських підрозділів, або до Сил оборони України загалом, залежно від поточних потреб пропаганди. Головна його мета – вибудувати асоціативний ряд між історичними нацистами і «їхніми українськими спадкоємцями».

Мета просування субнаративу:

За своїм призначенням цей субнаратив виконує різні функції, в залежності від аудиторії, на яку він спрямований, а саме:

Для внутрішньої аудиторії Росії: для виправдання агресії проти України; як складова геноцидної риторики Кремля щодо України і українців; для заохочення участі у війні проти України.

Для міжнародної аудиторії: для виправдання російської агресії; для послаблення міжнародної підтримки України; для дискредитації Сил оборони України як таких, що сповідують людиноненависницьку ідеологію і чинять воєнні злочини.

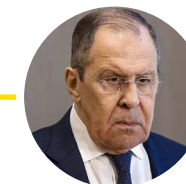
Для аудиторії в Україні: для виправдання російської агресії і окупації як «захисту» населення ТОТ від «нацистських карателів»; для заохочення сепаратизму і колабораціонізму.

Приклади просування субнаративу офіційними особами / органами влади РФ.

«Сьогодні і малі населені пункти, і великі міста оточені українською армією, яка прямим наведенням завдає ударів по житлових кварталах з метою зруйнувати інфраструктуру, придушити волю тих, хто чинить опір... Хоч як це сумно, але мені це нагадує навіть події Другої світової війни, коли німецько-фашистські окупанти, війська оточували наші міста, скажімо, Ленінград і прямим наведенням розстрілювали ці населені пункти та їхніх мешканців».

Президент РФ Владімір Путін, виступ на форумі «Селігер», 24 серпня 2014 року

«У нас немає сумніву, що Україна остаточно перетворилася на тоталітарну державу нацистського штибу, де безкарно зневажають норми міжнародного гуманітарного права. Не дивно, що ЗСУ і націоналістичні батальйони застосовують тактику терористів, використовуючи мирних жителів як «живий щит» (...) Сьогодні Збройним силам Росії та ополченню ДНР і ЛНР протистоять не тільки неонацистські формування київського режиму, а й військова машина «колективного» Заходу».

Міністр закордонних справ РФ Сергій Лавров, виступ, 22 вересня 2022 року

«Нам кажуть, що в Україні не може бути нацистів. Але ми добре знаємо, що вони у вас не тільки є, а й правлять бал. Національними героями України є Степан Бандера і Роман Шухевич. Ви вирішили не помічати українських неонацистів і робити вигляд, що їх немає. А вони, на жаль, є... Особливо багато їх у національних батальйонах – «Айдарі», «Азові» та «Правому секторі». Вони вбивають як нацисти не тільки російських солдатів-полонених, а й своїх. А мирне населення використовують як живий щит... Є свідчення, що мирним жителям ці нацисти вирізали на грудях свастику...».

Постійний представник Росії при ООН Васілій Небензя, виступ, 5 квітня 2022 року

Зразки пропаганди

Для просування цього субнарративу російська пропаганда використовувала найрізноманітніші засоби інформаційного впливу. Одним з найбільш відомих прикладів є **фейк про «розіп'ятого хлопчика»**, поширений російською пропагандою у 2014 році.

З тих пір російська пропаганда поставила на потік виробництво не лише подібних фейкових відеосюжетів, але й псевдодокументальних, а також художніх фільмів, які оповідають про «звірства українських карателів», «геноцид Донбасу» тощо. Однією з головних мішеней російської пропаганди є 12-та бригада спеціального призначення «Азов», яку з моменту її формування у 2014 році облудно змальовують як «нацистський батальйон».

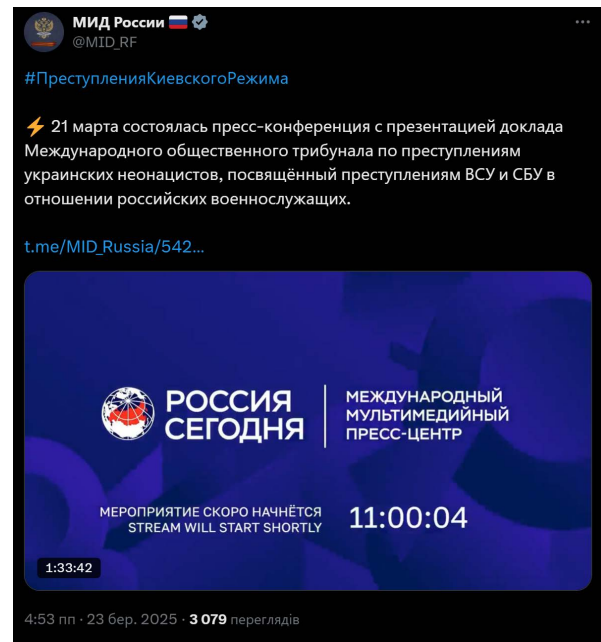
Документальний фільм «**Азов головного мозга**», «Перший канал» (2022): «Незадовго до трагедії в Оленівці на території колонії побувала знімальна група Марини Кім. (...) Сказати, що потрапивши в полон, азовці усвідомили власну звірячу жорстокість і нацистську сутність, не можна. Аж ніяк. У головах там таке, що волосся дибки – український нацизм, як він є, його витоки та ідеологія. Історія забороненого «Азова», який якраз нещодавно визнано терористичною організацією, – у розповідях самих націоналістів». Для того, щоб інформаційно заглушити або виправдати власні воєнні злочини проти України, Росія системно і в різних формах поширює фейки про «українські воєнні злочини». У багатьох випадках ці фейки слугують посиленню субнарративу, що аналізується. Зокрема, йдеться про серійне видання «Обыкновенный фашизм»¹¹, започатковане у 2016 році.

¹¹ Максим Григор'єв – член Громадської палати РФ, член партії «Единая Россия», очільник «Международного общественного трибунала по преступлениям украинских неонацистов».

Важливо зазначити, що для посилення цього субнарративу використовуються не лише інформаційні засоби. Так, у березні 2022 року на платформі Громадської палати РФ було створено так званий «Міжнародний громадський трибунал зі злочинів українських неонацистів». Реальна мета діяльності цієї організації – поширення фейків про «звірства» українських військових, в тому числі – за підтримки МЗС РФ.

Втім, найважливішим інструментом російської пропаганди є «суди» над українськими військовополоненими, яких облудно звинувачують у скоєнні воєнних злочинів. У 2022 році окупанти навіть планували провести «трибунал над націоналістами»¹² у Маріуполі, проводячи паралелі з Нюрнберзьким трибуналом.

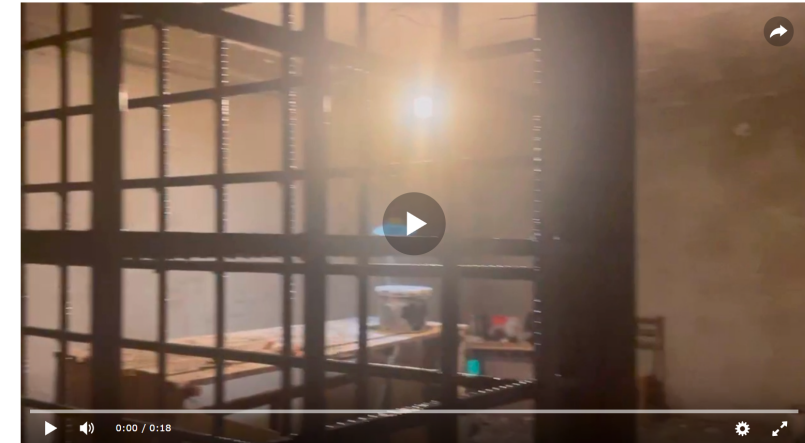
¹² Телеканал «Звезда» є частиною федерального медіахолдингу «Телекомпания Вооруженных сил Российской Федерации «ЗВЕЗДА», який перебуває під контролем Міністерства оборони РФ.

В Мариуполе показали клетки для трибунала над националистами

Со слов главы ДНР Дениса Пушилина, первое заседание международного трибунала может состояться до конца лета.

Ян Брацкий 2022-08-10 13:14:01

Завдяки тиску міжнародної спільноти «трибунал» у Маріуполі не відбувся. Проте судилища над українськими військовополоненими відбуваються регулярно у відповідному інформаційному супроводі пропаганди.

5. СУБНАРАТИВ «РОСІЯ ЗВІЛЬНЯЄ МЕШКАНЦІВ УКРАЇНИ ВІД ФАШИЗМУ»

Зміст субнаративу.

Цей субнаратив спрямований на виправдання захоплення українських територій та утвердження влади окупаційних адміністрацій на ТОТ України. Його витoki сягають 2014 року, коли російське вторгнення здійснювалося у формі гібридної агресії. На початковому етапі він використовувався для заохочення колабораціонізму серед місцевих мешканців Криму, Донецької і Луганської областей, а також для виправдання російської присутності у вигляді так званих «зелених чоловічків», «добровольців» тощо. Метою пропаганди було викривлення дійсності: вторгнення подавалося як «допомога у захисті від фашистів», а участь у антидержавних заворушеннях і незаконних збройних формуваннях (НЗФ) – як «антифашистська самооборона».

NB. З початку антидержавних заворушень в різних регіонах України розпізнавальним знаком проросійських сил була георگیївська стрічка, яка походить з системи військових нагород Російської імперії, а у сучасній РФ стала одним із символів «Культу Перемоги». З 2017 року виготовлення, використання і пропаганда георگیївської стрічки, яка стала символом російської агресії і окупації, заборонені законодавством України.

Після встановлення на ТОТ України окупаційного режиму, «антифашистська» риторика, насичена альянсами на події Другої світової війни, стала характерною для маріонеткових «лідерів народних республік» на Донеччині та Луганщині. В цій риторичній, а також у ідеології, насаджуваних окупаційними адміністраціями на ТОТ, війна проти України подавалася як боротьба з «новітнім фашизмом». Незаконне залучення місцевих мешканців до служби у лавах окупаційної армії інтерпретувалося як повторення «подвигу радянського народу» під час Другої світової війни.

Експорт «победобесія» на окуповані терени став важливим засобом ідеологічної індоктринації та зміни ідентичності мешканців ТОТ. У рашистській інтерпретації радянсько-російський День Перемоги 9 травня наповнився явним антиукраїнським змістом, оскільки пропаганда змальовувала Україну як джерело новітньої «корич-

невої чуми». Відповідно, мешканцям ТОТ нав'язувалася ідентичність жертв «українського фашизму», а одночасно – передового загону «антифашистського опору». Останнє використовувалося для посилення мілітаризації мешканців ТОТ, зокрема, дітей і молоді.

NB. Показовим є приклад інтерпретації щорічної акції «Безсмертний полк», котра є одним з головних публічних ритуалів «Культу Перемоги». На ТОТ поширена практика, коли поряд з фотографіями солдат Другої світової війни учасники дійства несуть також фотографії «ополченців» – російських бойовиків та місцевих колаборантів, котрі загинули під час війни проти України. Подібна практика покликана вибудувати символічний ряд, а також уявну спадкоємність між радянськими солдатами, які воювали проти нацизму у Другій світовій війні і учасниками російської збройної агресії проти України.

Мета просування субнаративу:

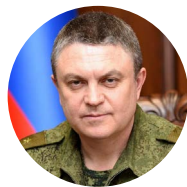
За своїм призначенням цей субнаратив виконує різні функції, в залежності від аудиторії, на яку він спрямований, а саме:

Для внутрішньої аудиторії Росії: для виправдання окупації та незаконної анексії територій України; для виправдання війни проти України.

Для аудиторії в Україні: для виправдання російської агресії і окупації як «захисту» населення ТОТ від «нацистських карателів»; для заохочення сепаратизму і колабораціонізму.

Для аудиторії на ТОТ України: для виправдання окупації; для насильницької зміни ідентичності та ідеологічної індоктринації; для заохочення колабораціонізму і служби в армії держави-окупанта.

Приклади просування субнарративу представниками окупаційних адміністрацій РФ на ТОТ України:

«Два роки тому розпочалася спеціальна військова операція російських військ в Україні (...) Таким чином, було в буквальному сенсі врятовано від нелюдської української агресії жителів Донбасу (...) Вічна пам'ять героям, які віддали свої життя в жорстокому бою з ворогом. Вони загинули, продовжуючи справу своїх героїчних дідів і прадідів, – за мир без фашизму, ненависті та насильства».

Т.зв. «глава Луганської народної республіки» Леонід Пасічник, допис, [24 лютого 2024 року](#)

«У 1941 році німецький фашизм прийшов на Донецьку землю. Загарбники намагалися підкорити Донбас. (...) У 2014 році на Донбас знову зазіхнула неонацистська нечисть. І ми встали на боротьбу з нею, ведені пам'яттю про подвиг наших предків, вірні Великій Батьківщині. Сьогодні за мир на Донецькій землі ми знову, як і у Велику Вітчизняну війну, боремося пліч-о-пліч із нашими братами з усієї Росії».

Т.зв. «глава Донецької народної республіки» Денис Пушилін, допис, [8 вересня 2022 року](#)

«Завдяки Росії київському режиму не вдалося стерти з історії Херсонської області пам'ять про Перемогу у Великій Вітчизняній війні. Сьогодні, коли нацизм знову підняв голову, збереження історичної пам'яті особливо актуальне. Наше нинішнє завдання – знову, як у 1945-му, зрубати голову нацистської гідри, звільнити решту територій України від київської банди і прийти до ще одного дня Перемоги».

Т.зв. «губернатор Херсонської області» Володимир Сальдо, допис, [9 травня 2024 року](#)

«Вітаю всіх із 79-ю річницею Великої Перемоги! Наша країна зустрічає свято в умовах бойових дій, які тривають у зоні спеціальної військової операції. Нацистська нечисть знову атакує російські міста і села. (...) Наш народ здійснив найбільший подвиг - розгромив фашизм. (...) Це була Велика Перемога сил добра над злом. Код Перемоги в наших серцях. Він у серцях наших воїнів, учасників СВО, які сьогодні громлять нацизм. Вони, як наші діди і прадіди, борються за життя і свободу проти абсолютного зла. Ми, як і наші славні предки, стоїмо пліч-о-пліч за Батьківщину».

Т.зв. «глава республіки Крим» Сергій Аксьонов, звернення, [9 травня 2024](#)

Зразки пропаганди

Для просування цього субнарративу російська пропаганда використовує найрізноманітніші засоби інформаційно-психологічного впливу. Однією з найвідоміших FIMI-операцій, здійснених РФ на початку повномасштабного вторгнення, стала так звана «Бабуся з червоним прапором», оперативно дезавуйована ЦСКІБ у травні 2022 року. Тоді мешканка Харківської області Анна Іванова вийшла до українських військових з червоним прапором, переплутавши їх із російськими окупантами. Використати червоний прапор вона вирішила для того, щоб переконати росіян «не громити Україну». Відповідний інцидент потрапив на відео і російська пропаганда перекрутила зміст події, перетворивши літню жінку на символ «проросійської України», яка нібито «протистоїть укронацистам». Образ «бабусі з Прапором Перемоги» певний час активно використовувався російською пропагандою: встановлювалися відповідні пам'ятники, малювалися мурали тощо. Зокрема, у травні 2022 року такий пам'ятник був встановлений окупаційною адміністрацією у Маріуполі.

¹³ Пам'ятник було відкрито за участі заступника керівника Адміністрації президента РФ Сергея Кірієнко і очільника окупаційної адміністрації так званої «ДНР» Дениса Пушиліна.

Зокрема, просування цього субнарративу відбувається через масові заходи і публічні акції, в тому числі – із залученням дітей та молоді.

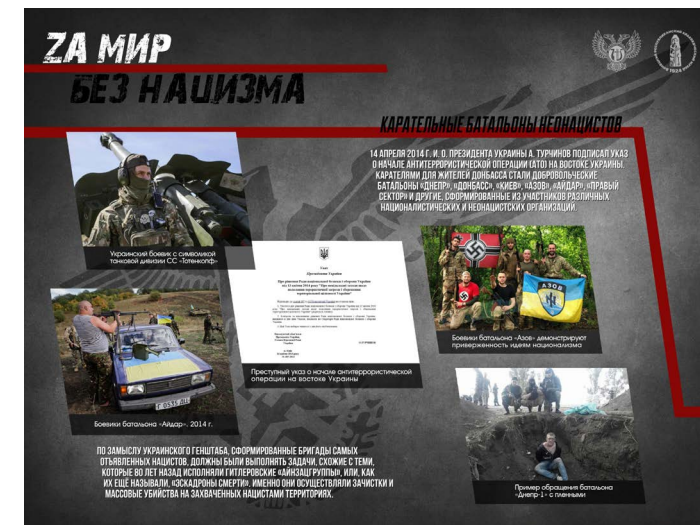
Молодёжь Запорожской области почтила память жертв украинской агрессии

В памятный день на базе Министерства по молодежной политике волонтеры #ЮгМолодой зажгли более 1000 свечей в рамках акции «Свеча памяти».

Создав огненную картину «Помним», ребята почтили память невинных людей, ставших жертвами преступлений украинских нацистов.

Наприклад, 15 квітня у окупованому Мелітополі відбулася пропагандистська акція до так званого «Дня пам'яті жертв української агресії», організована молодіжним рухом «Юг Молодой»¹⁴.

Також на ТОТ регулярно проводяться пропагандистські виставки. Так, у лютому 2024 року у краєзнавчому музеї Донецька експонувалася виставка «За мир без нацизму»¹⁵, яка нібито «розкривала злочини нацистської Німеччини на території Донбасу в період Великої Вітчизняної війни, а також демонструвала наслідки неонацизму та агресії сучасної України».

¹⁴ Автономна некомерційна організація «Юг Молодой» – рух, започаткований окупантами з метою ідеологічної індоктринації молоді на окупованих територіях Донецької, Луганської, Херсонської і Запорізької областей.

¹⁵ Виставка була організована у партнерстві з державним Музеєм Перемоги (Москва).

Важливим засобом нав'язування наративу, що аналізується, є **пропаганда через монументи і пам'ятники**. Наприклад, у вересні 2023 року у Луганську було відкрито «реконструйований» меморіальний комплекс «Гостра могила». Цей меморіал був споруджений за часів СРСР і присвячений боям Червоної Армії проти білогвардійців у 1919 році, а також боям Червоної Армії проти нацистів у 1943 році. Сучасна «реконструкція» здійснювалася Російським військово-історичним товариством¹⁶.

В ході «реконструкції» на Гострій могилі було встановлено скульптурну групу, яка зображує постаті червоноармійця часів Громадянської війни, радянського солдата часів Другої світової війни, «ополченця» (учасника незаконних збройних формувань, керованих РФ) зразка 2014 року, а також «учасника СВО» (солдата окупаційної армії РФ в часи повномасштабного вторгнення). Скульптурну групу поєднує напис «Пам'яті героїв оборони Луганська». Таким чином меморіал відтворює субнаратив про те, що російська агресія проти України у XXI столітті і боротьба з нацизмом в часи Другої світової війни є явищами одного порядку, і що в обох випадках мешканці Луганська нібито захищалися від зовнішньої загрози.

¹⁶ Громадсько-державна організація, серед завдань якої, відповідно до Статуту, є «сприяння патріотичному вихованню молоді і юнацтва в дусі любові, відданості і самовідданого служіння Батьківщині, поваги до Захисника Вітчизни, Збройним Силам Російської Федерації».

ВИСНОВКИ

Міф про «Велику Вітчизняну війну», взятий на озброєння Москвою, є однією з підвалин рашизму – ідеологією путінського режиму. Впродовж десятиліть наратив про «український фашизм» посідає одне з провідних місць у системі російської пропаганди щодо України. З 2014 року, з початку збройної агресії проти України, він зводиться до формули: «Війна проти України – це продовження священної війни з фашизмом, яку Росія почала у 1941 році».

Цей наратив, а також його варіації (субнаративи) активно використовуються у FIMI-втручаннях, які Росія здійснює проти України. Для цього держава-агресор використовує різноманітні засоби як суто інформаційного, так і кінетичного характеру, з особливою інтенсивністю – на тимчасово окупованих територіях України.

Відтак, поширення правдивих знань про Другу світову війну в Україні та світі в цьому контексті невіддільне від активної протидії спробам Росії маніпулювати пам'яттю і фальшувати історію. Однак, в умовах інформаційної війни ця протидія виходить далеко за межі суто наукової та просвітницької діяльності. Інструменталізація історії (weaponization of history), яку здійснює Росія, потребує протидії відповідним FIMI-втручанням у воєнному контексті.

Ця протидія вимагає консолідованих зусиль держави (включно із безпековими службами) і громадянського суспільства, а також поглиблення міжнародної співпраці, оскільки інформаційна агресія Росії спрямована не лише проти України, але й проти усієї євроатлантичної спільноти.

Центр стратегічних
комунікацій та
інформаційної
безпеки